

5 Sápmelaččat bellodagain ja válggain

Per Selle, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen ja professor II Norut Alta – Àltàs.

Kristin Strømsnes, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen ja dutki I Uni Rokkansentereris.

Čoahkkáigeassu

Dát artihkal čájehan ahte sápmelaččat sámi guovddášguovlluin leat hui ángirat representatiiva kanála siskkobealde ja erenoamážit go lea sáhka bellodatgullelaš bargguin. Ollu surggiin čájehuvvo ahte leat dat sápmelaččat, geat leat Sámedikki jienastuslogus, geat leat eanemus ángirat maiddái dáčča politihkalaš kanálain, ja áinnas ángireappot vel go sii geat eai leat sápmelaččat seamma guovlluin. Dássázii lea unnán mii čujuha ahte sierra sámepolitihkalaš kanála ilbman lea daguhan unnit beroštumi dáčča politihkalaš kanálii sámi álbmoga gaskkas. Orru baicca nu ahte sierra sámepolitihkalaš kanála ilbman lea obbalaččat lasihan politihkalaš beroštumi ja ángiruššama sámi álbmogis, ja erenoamážit sin gaskkas geat leat válljen leat Sámedikki jienastuslogus.

Gávdnat maiddái erohusaid gaskal sápmelaččaid geat leat ja geat eai leat jienastuslohkui registrerejuvvon go lea sáhka politihkalaš dádjadeamis ja ángiruššamis. Makkár váikkusat das sáhttet leat guhkit áiggis lea eahpečielggas, muhto árvoštalladettiin dan čielga earu mii lea registrerejuvvon ja eai-registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas, maid dát artihkal čalmmustahtta, de eat sáhte garvit dan movt ovttaskasolmmoš vásiha ja árvoštallá Sámedikki ja dan barggu. Maid dát artihkal lea čájehan, lea ahte sámi guovddášguovlluin lea hui unnán luohitevašvuohta Sámediggái sin gaskkas geat leat válljen leat olggobealde Sámedikki jienastuslogu, ja ahte váilelaš luohitevašvuohta lea juoga maid sii juogadit singuin geat eai leat sápmelaččat seamma guovllus. Sámpolitihkalaš hástalusat mat dasa leat čadnon, eai unno gal go maiddái

gávnnaht ahte stuora oassi sis geat leat jienastuslogus eai dárbbu dihte beroš nu beare haga sámepolitihkas ja sis ii leat alla luohttevašvuolta Sámediggái ásahean, iige dan bargui maid doppe dahket. Eará sániiguin, eai váillo dehálaš struktuvrralaš ja strategalaš hástalusat sámi servvodagas.

5.1 Álgosátni

Sámi demokratiija ja oassálastin lea stuora ja viiddis fáddá. Das lea sáhka beroštumis, váikkuhanfámus, representativitehtas, lobálašvuodas, luohttevašvuodas ja ollu earás, ja das dávjá lea gáddu ahte sápmelaččat ja eará eamiálbmogat leat politihkalaččat gáržžohallon ja ahte sis lea váttis joavdat ovddas daid dábálaš demokrátalaš kanálaid bokte. Dán artihkkalis galgat geahčadit unna, muhto dehálaš, oasáža dán stuora fáttás, namalassii sápmelaččaid oassálastin representatiiva politihkalaš kanála siskkobeaide. Eará sániiguin, lea sáhka válgaoassálastimis ja miellahttovuodas dakkár lágan ásahean maida válgakanálain lea sorjjasvuolta; bellodagain ja bellodatsullásaš organisašuvnnain. Das eat galgga geahččat sápmelaččaid oassálastima iešguđetlágán eaktodáhtolaš organisašuvnnain, main maiddái sáhttet leat politihkalaš mihtut, dahje eanet ad hoc vuđđosaš politihkalaš iniciatiivvain. Dát dasto ii leat artihkal sámi oassálastimis ja organisašuvdnačanasteamis eanet buotbeallásaččat, iige politihkalaš relevánta oassálastimis oppalaččat sámi álbmogis. Oassálastin válggain ja bellodagain dahká aŋkke áibbas guovddáš dimenšuvnna, eanaš háviid buot dehaemos dimenšuvnna, go geahčadit politihkalaš oassálastima. Ollu eará politihkkii dádjaduvvon oasseváldin lea čadnon dán kanálii, juogo doarjjan dahje molssaeaktun dasa mii doppe dáhpáhuvá.

Sámi demokratiija ja oasseváldima olis leat maiddái erenoamáš dilálašvuodas mat dagahit gelddolažžan geahčadit dárkileappot dán oassálastinkanála. Vuostálasvuolta muđui álbmogii, sáhttet sápmelaččat oassálastit válggain sihke dáčča ja sámi politihkalaš kanála bokte, ja leat miellahtut sihke dáčča politihkalaš bellodagain ja bellodatsullásaš sámi organisašuvnnain. Dat lea dát maid norgalaš stáhtadiehti Anne Julie Semb (2011) gohčoda guovttesuorat dahje duppál politihkalaš stáhtalahttovuolta, ja mii hástala gáttu ahte sámi álbmot lea politihkalaččat gáržžohallon.

Dán artihkkalis galgat duššo gaskkalaččat čatnasit diekkár stuora čuoлмаaide. Artihkal lea vuosttažettiin empiralaččat dádjaduvvon, mas mii daid

dieduid vuodul mat leat gávdnamis, govvidit sámi oassálastima bellodagain ja válggain sihke sámi ja dáčča politihkalaš kanála siskkobealde. Miellagiddevaš jearaldat mii de bohciida lea movt oassálastin dán guovtti iešguđetlágán kanálas lea čadnon oktii ja movt sáhtá váikkuhit nubbi nuppi. Mearkkašago alla oassálastin sámediggeválggas ahte beroštit unnibut norgga stuoradigge- ja suohkanválggain? Čuočcágo ollu oassálastin ovttá kanálas nu ahte šaddá unnit oassálastin nuppi kanálas? Leago sáhka gilvvohalli kanálain vai leago baicca sáhka latnjalas kanálain mat daguhit ahte dat sápmelaččat geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui šaddet hui aktiivat válggain ja bellodagain čadnon sihke sámi ja dáčča politihkalaš kanálii?

Movt oidnet dasto sápmelaččat, geain lea unnit sámpolitiikkaš beroštupmi, ovdamearkka dihte sii geat válljejit ahte eai registrere iežaset Sámedikki jienastuslohkui, sámediggevuogádaga? Man duhtavaš lea ovttaskasolmmoš dainna bargguin maid Sámediggi dahká? Leatgo mearkkašahtti erohusat Sámedikki árvvoštallamis gaskal sin geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui ja geat sáhttet jienastit sámediggeválggain, ja earáid geat maiddái atnet iežaset sápmelažžan? Ja maid vejolaččat mearkkašit dakkár erohusat sápmelaččaid politihkalaš sajádahkii?

Čuolmmat ja gávdnosat dan artihkkalis leat čadnon prinsihpalaš ja teorehtalaš hástaleaddji jearaldagaide maid mii duššo veaháš guoskkahit dás. Dat gullá ovdamearkka dihte jearaldahkii ahte go lea demokrátalaš hástalus ahte sápmelaččain, vuostálasvuodas earáide, lea jienastanvuoigatvuohta guovtti kanálas (man stuora fápmu galgá dasto Sámedikkis leat), dahje jearaldahkii ahte man mađe lassánan sámi iešmearrideapmi ja nannejuvvon Sámediggi lea hehttehussan sápmelaččaid integreremii dáčča servvodahkii. Vaikko mii das eat daid dehálaš digaštallamiid meannut eat teorehtalaččat, eatge daid ollislaš empiralaš viidodagain, de sáhtá fihtolaš lohkki oaidnit ahte empiriija dássázii ii čujut dan guvlui ahte sámi ja dáčča kanálat leat gilvaleddjit.

Artihkal addá maiddái dehálaš dieduid daid sápmelaččaid, geat leat Sámedikki jienastuslogus ja geat eai leat, Sámedikki ja Sámedikki barggu árvvoštallamis, ja čalmmustahtá ahte Sámediggi ii váttisvuodaid haga doaimma ságadoallin buot sápmelaččaide. Artihkal addá obbalaš geahčastaga dain dávjá stuora erohusain mat leat gaskal daid sápmelaččaid geat goallostit dan vuogádahkii ja leat jienastuslogus, ja sin geat eai čuovvol.

Mihttu dáinna artihkkaliin lea álgovuolggalaččat empiralaš, mas spaktat čájehit sámi oassálastima dan guovtti válgakanálas ja miellahttuvuođa dain organisašuvnnain maidda válgakanálat dárbbášit vai galget sáhttit doaibmat bures, namalassii bellodagat, nugo bohtá ovdan surveyguorahallamiin mañemus logijagis. Dat sáhtta leat dehálaš duogášdiehtun maid sáhtta atnit muittus eanet buotbeallásaš teorehtalaš ja normatiivalaš dádjaduvvon digaštallamiin sámepolitihka birra ja Sámedikki sajis dáčča servvodagas.

5.2 Datavuodus

Guorahallama vuđđosin leat golbma datačoahki. Vuosttaš dain lea *Medborgerundersøkelsen, dás sámegillii Boargárguorahallan*, maid čađahedje jagis 2001 oassin Fápmo- ja demokratiijačielggadeamis, ja mii fátmasta ollu jearaldagaid čadnon politihkalaš oasseváldimii ja stáhtalahttovuhtii (Strømsnes 2003). Lassin našunála álbmotlávdegottis, čađahedje guorahallama liigelávdegottis dan guđa suohkana siskkobealde mat dalle dahke sámegiela hálddašanguovllu Norggas (Gáivuotna, Guovdageaidnu, Porsángu, Kárašjohka, Deatnu ja Unjárga). Guorahallama sáddejedje našuvnnafátmasteaddji lávdegoddái mas ledje 5000 olbmo agis gaskal 18 ja 84 jagi, ja liigelávdegoddái mas ledje 1500 olbmo geat orro dan guđa sámi giellahálddašansuohkanis. Álbmotlávdegottis 47 proseanta dain jerron olbmui devde jearahallanskovi (N=2297), dan bottu go 43 proseanta vástidedje sis geat ledje gesson leat mielde liigelávdegottis (N=633).¹

Vuohki movt dát guorahallan lea hábmejuvvon rahpá buohtastahttinvejolašvuodaid mángga dásis. Min lahkonanvuohki lea buohtastahttit sápmelaččaid siskkobealde sámi giellahálddašanguovllu, singuin geat orrot seamma guovllus, muhto geat eai definere iežaset sápmelažžan,

¹ Suohkanat mat leat oassin sámegielaid hálddašanguovllus leat unna suohkanaččat olmmošloguid ektui – dain leat gaskal 900 ja 4100 ássi. Dát lea juoga mas maiddái sáhtta leat mearkkašupmi politihkalaš oassálastima sturrodahkii. Lea sáhka earet eará das ahte unnit suohkaniin leat eanet politihkalaš vearvvat mat galget dievvat. Dasa lassin gávdnat dávjá veaháš eanet válgaoassálastima ja eanet bellodatmiellahttuvuođaid unna suohkanaččain (geahča Saglie ja Bjørklund (red.) 2005). Mii lea danin, maiddái go leat atnán Boargárguorahallama, kontrolleren ássanbáikkiid sturrodagaid ektui. Dán oktavuodas atnit guokte mihtu biedggusássanguovlluide, main sirret sin geat orrot guovlluin main leat unnitgo 2000 ássi ja sin geat orrot guovlluin gos leat unnitgo 10.000 ássi.

seammás go mii veardádallat dáid bohtosiid oppa álbmoga gaskameari bohtosiid ektui. Vai galgá lohkot ‘sápmelažžan’ dien guorahallamis, de galgá miehtat ahte gokčá daid eavttuid mat galget leat sajis jus galgá sáhttit registreret iežas Sámedikki jienastuslohkui ja nu leat vuoigatvuohta jienastit sámediggeválggain. Dat mearkkaša ahte galgá julggaštit ahte dovdá iežas sápmelažžan, lassin dasa ahte unnimusat ovttas su váhnemiin, ádjáin dahje áhkuin, dahje máttarváhnemiin lea dahje lea leamašan sámegeiella ruovttugiellan; dahje ahte son lea soapmása mánná gii jo lea dahje lea leamaš registrerejuvvon sámi jienastuslohkui. Sidjiide lávdegottis, geat eai deavdde eavttuid registrerejuvvot sámediggeválggaid jienastuslohkui, atnit ‘eai sápmelaččat’ namahusa.

Nubbi guorahallan maid atnit lea *Borgerrolleundersøkelsen, dás sámegillii Boargárrollaguorahallan*, (“Stáhtalahttorolla guorahallan välljejuvvon Finnmárkosuohkaniin, mas deattuhit politihkalaš gullelašvuođa, beroštumi ja oassálastima”) maid čadáhedje 2006:s dan seamma viđa suohkanis Finnmárkkus mat maiddái ledje oassin Boargárguorahallama liigelávdegottis. Dán materiálas dasto ii leat Gáivuotna mielde. Jearahanskovi sáddejedje dán guorahallamis buot ruovttudoaluide dan viđa suohkana siskkobealde (oktiibuot 4670), main 27 proseanta vástidedje (N=1172) (Semb 2010)².

Boargárrollaguorahallamis jerre jearaldagaid sihke das ahte gokčágo ovttaskasolmmoš eavttuid registreret iežas sámediggeválggaid jienastuslohkui ja leigo olmmoš duodai välljen registreret iežas. Go atnit dan datamateriála, de mis lea maiddái seammás vejolašvuohta geahččat erohusaid gaskal daid sápmelaččaid geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui, ja daid geat leat välljen leat olggobealde, lassin dasa ahte sáhttit buohtastahttit bohtosiid gávdnosiiguin maid gávdnat sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat, muhto orrot seamma guovllus. Sii geat devdet eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui ja geat leat välljen registreret iežaset, sin gohčodit ‘registrerejuvvon sápmelažžan’. Sin geat devdet eavttuid, muhto eai leat registrerejuvvon, dadjat ‘sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon’. Sii geat eai deavdde eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui gohčodit ‘eai sápmelaččat’.

Goalmmát guorahallan maid galgat atnit lea Sametingsvalgundersøkelsen/ Sámediggeválgaguorahallan maid čadáhedje jur mannel 2009 sámediggeválgga.

² Representativitehtaiskosat čájehit ahte guorahallan, vaikko lei unnán vástideaddjiproseanta, ankke orru darveheame juogustusa gaskal respondeantajoavkkuid (geahča Semb 2010). Goitge lea dát vástádusproseanta mii ávžžuha várrogasvuođain dataid dulkot.

Dan guorahallama lávdegotti gesse njuolga Sámedikki jienastuslogus, ja fáttmasta dasto duššo sápmelaččaid geat leat välljen registreret iežaset. Guorahallan čađahuvvui telefuvdnajearahallamiid bokte, gaskal sápmelaččaid miehtá riika geat ledje jienastuslogus. Vigge oktavuodáváldit oktiibuot 6487 olbmui, ja 973 dain adde ollislaš jearahallamiid. Vástidanproseantan dat dahká sullii 15 jus dan rehkenastá buohkain geaiguin leat geahččalan oažžut oktavuoda, iige sirre sin geaiguin ii lean vejolaš oažžut oktavuoda ja sin geat eai dáhtton searvat guorahallamiid (Josefsen ja Saglie 2011).³

Dat golbma guorahallama rahpet vejolašvuoda iešguđetlágan lahknanvugiide, muhto mat bures ollistit guhtet guoibmáseaset. Boargárguorahallan rahpá vejolašvuoda buohtastahttit sápmelaččaid sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde singuin geat orrot seamma guovllus, muhto geat eai ane iežaset sápmelažžan, seammás go bohtosiid sáhtá buohtastahttit diliin mii lea oppa álbmogis (Selle ja Strømsnes 2008, 2010). Oktiibuot leat 49 proseanta Boargárguorahallama liigeguorahallamis geat vástidit ahte devdet eavttuid registreret Sámedikki jienastuslohkui ja 51 proseanta geat eai deavdde eavttuid. Boargárrollaguorahallan dahká vejolažžan dadjat juoidá, ii duššo das mii earuha sápmelaččaid sis geat eai leat sápmelaččat dain guovlluin, muhto maddái das mii sirre sápmelaččaid geat leat registreren iežaset sámediggeválggaid jienastuslohkui, sis geat eai leat registreren iežaset (Semb 2010). Dan materiálas leat 17 proseanta geat devdet eavttuid registreret jienastuslohkui, muhto geat eai leat registrerehan iežaset, 53 proseanta geat devdet eavttuid ja leat registreren iežaset ja 30 proseanta geat eai deavdde registrerema eavttuid.⁴ Okta sivva erohussii sápmelaččaid relatiiva oassemearis Boargárguorahallama ja Boargárrollaguorahallama gaskkas lea ahte mañit guorahallamis ii leat Gáivuona suohkan mielde, gos oassemearri sis geat definerejit iežaset sápmelažžan lea mearkkašahtti unnit go dain eará suohkaniin mat leat mielde goappaš

³ Dadibahábut mis eai leat dieđut mat dahket vejolažžan sirret dán guovtti joavkku. Das dasto ii leat sáhka 15 proseanta vástidanproseantan nugo dábálaččat rehkenastá dan. Guorahallamis lea goitge nu vuollin vástidanproseanta ahte galgá várrogasvuodain dulkot gávdnosiid.

⁴ Guorahallama oasseváldiin vástidedje 47 proseanta ahte ledje registreren sámediggeválggaid jienastuslohkui. Birrasiid 45 proseanta dan oasis álbmogis, dan viđa suohkanis, gain lei jienastanvuoigatvuohta stuoradiggeválggas 2005:s ledje maddái registrerejuvnon sámediggeválgga jienastuslohkui seamma áiggis. Sii geat vástidedje “in dieđe” dahje geat eai vástidan jearaldagaide devdego eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui ja/dahje ledjeko albmailmmis registreren, leat guođđán analysas. Dat dagaha ahte registrerejuvnon sápmelažžat leat muhtin muddui badjelmeare ovddastuvvon analysain maid vuodđun leat Boargárrollaguorahallama dieđut. Geahča Semb (2010: 84-88) gos lagabui čilge dán dili.

datačohkiin. Sámediggeválgaguorahallan addá vel vejolašvuoda lasi čiekŋudit geahčadettiin gáttuid ja geavahusaid mat leat dan oasis sámi álbmogis geat *leat* registreren iežaset jienastuslohkui, daningo guorahallama čadahedje duššo sin gaskkas geain lei jienastanvuoigatvuohta sámediggeválggain (Josefsen ja Saglie 2011).

Vaikko mis das leat golbma guorahallama maid leat čadahán iešguđet áiggis, de atnit daid nubbi nuppi ollisteapmái, baicca go dulkot daid iešguđetlágán áigeboatkan daningo dat leat čadahuvvon iešguđet ládje, ja main muhtin muddui leat iešguđetlágán joavkkut maid buohtastahttet. Go lea sáhka guorahallama vástidanproseantas, de oaidnit ahte dat ii leat nu hui allat ovttage guorahallamis, muhto erenoamážit Sámediggeválgaguorahallamis lea dat mearkkašahti unnit go dan maid livččii sávvan. Dat mii das lea bahá, lea ahte sáhttet šaddat meattáhusat daningo leat áinnas sii, geat leat eanemus aktiivat ja geain lea eanemus beroštupmi, geat maiddái servet jearahallanguorahallamiidda. Leat aŋkke erohusat daid joavkkuid gaskkas main mii dás vuosttažettiin beroštit, vaikko áibba logut dieđusge maiddái leat hirbmat mávssolaččat. Váttis lea fuobmát buriid ákkaid dasa ahte livčče galgan leat systemáhtalaš erohusat das geat dat leat geat vástidit sámi álbmotjoavkku siskkobealde buohtastahttojuvvon olles álbmogiin.

5.3 Oassálastin válggain ja bellodatgullelaš doaimmain

Tabealla 1:s atnit mii Boargárguorahallama dieđuid addit oppalašgeahčastaga válgakanála ja bellodatgullelaš doaimmaid siskkobealde oassálastimis. Das buohtastahttit sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat sámi giellahálddašanguovllu siskkobealde, olles álbmoga dilálašvuodain. Jearaldagat maid jerret, leat jienastedje go maŋemus stuoradiggeválggas, leatgo miellahtut muhtin politihkalaš bellodagas dahje muhtin bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas, dahje leatgo maŋemus jagis jogo searvan muhtin politihkalaš bellodaga bargui, searvan muhtin politihkalaš čoahkkimii dahje čoakkalmassii dahje váldán oktavuoda muhtin politihkkariin daningo lea geahččalan buoridit dili servvodagas, ja loahpas čohkkájitgo almmolaš stivrrain, lávdegottiin dahje komitéain.

Tabealla 5.1 Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta.

	Sápmelaččat (301)	Eai sápmelaččat (316)	Olles álbmot (2297)
Jienastan maŋemus stuoradiggeválggas	87,5	84,1	86,7
Miellahttu politihkalaš bellodagas	30,5	21,4 •	14,9 *
Oassálastán barggus, politihkalaš bellodat	13,7	9,7	4,9 *
Politiikkaš čoahkkin dahje čoakkálmas	19,1	11,4 •	9,4 *
Oktavuodaváldán politihkkariin	30,4	26,2	14,6 *
Stivrrat, lávdegottit, komitéat	16,1	9,3 •	5,6 *

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sápmelaččaid ja oppa álbmoga

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat giellahálddašanguovllus

Oaidnit ahte ii leat erohus gaskal sápmelaččaid ja olles álbmoga obbalaččat dasa mii gusto jienasteapmái stuoradiggeválggas. Das gávdnat alla oassálastindási buot joavkkuin. Sámi álbmot čalbmái čuohcá hirbmat alla oassálastindásiin bellodatgullelaš doaimmaid siskkobealde. Olles 31 proseanta lávdegotti sámi oasis vástidit ahte leat miellahtut soames politihkalaš bellodagas dahje bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas, lohku mii lea duppalit nu ollu go maid gávdnat álbmotlávdegottis (15 proseanta). Dat lea maiddái stuorát lohku go maid gávdnat sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat sámegeiela hálddašanguovllus, vaikko mis maiddái dás lea alla bellodatmiellahttolohku (21 proseanta).⁵ Dat ahte sápmelaččat sierranit dien mađe alla bellodatmiellahttovuodaloguin lea maiddái hirpmahuhti daningo dán joavkku siskkobealde lea veaháš vuollegeappot oahppodási (erenoamážit vuorrasepmosiid gaskkas).⁶ Dan maid dás oaidnit eat sáhte čilget duššo fal konteakstaváikkuhussan, go mii gávdnat seamma erohusa gaskal sápmelaččaid giellahálddašanguovllus ja dáččaid geat orrot dain eanemus biedggushuksejuvvon guovlluin riikkas (vaikko vel gávdnatge stuoribut bellodatmiellahttoassemeriid dain guovlluin, buohtastahttojuvvon dainna maid gávdnat olles álbmogis oktiibuot).

Okta ágga dan alla bellodatmiellahttomearrái sáhtta leat ahte oallugat geat leat miellahtut Norgga Sámiid Riikasearvvis (NSR) leat defineren dan politihkalaš bellodahkan. Dat han ii leat boastutge, daningo NSR ii duššo leat dat deháleamos sámi kulturorganisašuvdna, muhto maiddái organisašuvdna mii searvá sámediggeválggaide. Organisašuvnnas leat birrasiid 1000 miellahttu válgajagiin ja mearkkašahti unnit válggaid gaskkas. Vaikko NSR ii definere iežas politihkalaš bellodahkan, de doaibma organisašuvdna bellodahkan sámediggeválggain ja barggus Sámedikki vuogádagas. Lea maiddái oktilis

⁵ Dasa lassin oaidnit mearkkašahti sohabealleerohusaid (Selle ja Strømsnes 2008). Dan bottugo 34 proseanta sámi dievdduin dieđihit ahte sii leat bellodatmiellahtut, de “duššo” 24 proseanta nissoniin vástidit seamma (mii ankke lea hui alla lohku go buohtastahtta dainna 13 proseanttain maid gávdnat nissoniid gaskkas álbmotlávdegottis). Miellahttun leat soames politihkalaš bellodagas lea dasa lassin juoga mii lea dábaleappot vuorrasepmosiid gaskkas go nuoramusaid gaskkas, muhto erohus ahkejoavkkuid gaskkas lea unnit sámelávdegottis go dat mii lea dilli álbmogis oppalaččat.

⁶ Našunála guorahallamiin gávdná dábalaččat čanastumiid gaskal oahpu ja oassálastima. Boargáguorahallama loguid vuodul lea sámi álbmotjoavkkus veaháš unnit oahppu go geahčat olles álbmoga ektui. Lea duppalit nu stuora oassi sápmelaččain geat dieđihit ahte sis lea 10-jagi vuodđoskuvla dahje unnit (30 proseanta 15 vuostá). 41 proseanta álbmotlávdegottis dieđihit ahte sis lea oahppu allaskuvla- dahje universitehtadásis, buohtastahttojuvvon 35 proseanttain sápmelaččaid gaskkas.

ságastallan NSR:s galgágo bellodatpolitihka sirret sierra organisašuvdnan. Lassin NSR:i ja Bargiidbeallodahkii (Bb), earet čielga báikkálaš listtuid main dávjá lea vuolgga báikkálaš beroštusserviin (dálonat, boazosápmelaččat ja sullásaččat), gávdno maiddái Sámeálbmot bellodat mii lea NSR:A olládagas. Dat bellodat ii leat duššo Sámedikkis ovddastuvvon, muhto maiddái suohkaniin ja Finnmárkku fylkadikkis. Ii leat mihkkege mii hehte leat sihke miellahttu NSR:s ja seammás miellahttu soames dáčča bellodagas. Dakkár “duppal” miellahttuvuođat sáhttet leat oassin ákkas manin leat nu alla logut, sihke go lea sáhka bellodatmiellahttuvuođas ja go lea sáhka oppalaš oassálastimis representatiiva kanálas – nappo, vejolaš sámi oassálastin guovtti kanála čađa (Semb 2011).

Sámi lávdegotti dáfus lea dasto dat sierranasvuohta ahte lea alla oassálastindássi árbevirolaš bellodatgullelaš doaimmain. Iige leat duššo sáhka passiiva bellodatmiellahttuvuođain, muhto aktiiva politihkalaš beroštumis. Lassin alla bellodatmiellahttooassemearrái sámi álbmotjoavkku siskkobealde, lea sin gaskkas mearkkašahhti alladeappot oassi go álbmotlávdegottis geat diedihit ahte leat mañemus jagis oassalastan barggus politihkalaš bellodagas (14 proseanta, álbmotlávdegotti 5 proseanta vuostá), oassálastán politihkalaš čoahkkimis dahje čoakkálmassas (19 proseanta, álbmotlávdegotti 9 proseanta vuostá), váldán oktavuoda politihkkariin (30 proseanta, álbmotlávdegotti 15 proseanta vuostá) ja geain dan áiggis ledje almmolaš vearvvat (16 proseanta álbmotlávdegotti 6 proseanta vuostá). Ja ii dás ge leat báikkálašservvodaga sturrodat mii čilge erohusaid. Lassin bellodatmiellahttuvihtii čuoldása sámi álbmot maiddái čielgasit dain geat eai leat sápmelaččat seamma guovllu siskkobealde, go guoskka politihkalaš čoahkkimiidda ja almmolaš vearvvaide. Dat čujuha dan guvlui ahte sápmelaččain dain suohkaniin lea relatiivalaččat eanet guovddáš rolla báikkálaš politihkas, sin ektui geat eai leat sápmelaččat.⁷ Dakkár mállet doaibma sáhtta leat čadnon sihke sámediggekanálii ja našunála (dahje báikkálaš) politihkalaš kanálii, muhto jearahallanskovvi ii atte midjiide vejolašvuoda earuhit daid.⁸

⁷ Sáhtta eará sániiguin leat nu ahte olbmot dain eanemus mihtilmas sámesuohkaniin báikkálaš politihka bokte barget sihke dáčča ja sámi politihkain oktanis, dahje sámediggepolitihkain dáčča politihkalaš institušuvnnaid bokte. Dat mearkkaša maiddái ahte erohus gaskal dáčča ja sámi politihkalaš kanála ii leat nu ovttageardán go dávjá jurddaša.

⁸ Gávdnosat čujuhit dasa ahte eanaš oassálastin lea njulgejuvvon, dahje goit čadnon, dáčča politihkalaš vuogádaga guvlui, mii han maid leage goatnjedeamos. Dat boahtá maid dain vuollegis miellahtologuin organisašuvnnain mat loaiddastit válggaide sámediggeválggain.

Eará lágan čilgehus daidda alla loguide lea ahte ieš dan sámediggevuogádaga ásaheapmi liige politihkalaš orgánan lea mielddisbuktán ahte gáibiduvvo alladeappot aktivitehtadássi sámi álbmotjoavkku siskkobealde, earet eará daningo gártet eanet almmolaš vearvvat maid galgá deavdit go mis leat guokte goabbatlágán ovddasteaddji kanála. Dát lassána vel das daningo hupmat unna suohkanaččaid birra main relatiivalaččat galget leat eanet vearvvat maid galgá deavdit. Muhto, nugo leat oaidnán, de ássanbáikečoahkkevuolta guhkin eret čilge olles erohusa gaskal sápmelaččaid ja álbmoga muđui. Soaitá aŋkke leat nu ahte sámediggevuogádaga ilbman lea lasihan politihkalaš beroštumi eanet ollislaččat dain guovlluin, ja ahte danin maiddái leat eanet aktiivat dáčča vuogádagas.

Dat garra dádjadeapmi bellodatkanála guvlui, ja nu maiddái dáčča vuogádaga guvlui, earuha norggabeale sápmelaččaid ruota- ja suomabeale dilálašvuodas.⁹ Seammás dat muitala man dehálaš ieš institušuvdnaásaheapmi sáhtta leat. Ruotas ja Suomas eai leat našunála politihkalaš bellodagat ovddiduvvon sámedikkiin, dan bottu go eanas bellodagat Norggas leat ásahan alccaset sierra sáme politihka, ja nu daguhan ahte institušuvnnalaččat ovttaiduhttet sámi beali našunála politihkalaš vuogádahkii.¹⁰ Erenoamážit Bargiidbellodagas lea dás leamaš guovddáš rolla. Sápmelaččat Norggas leat dasto eanet go sápmelaččat Ruotas ja Suomas, ohcan politihkalaš váikkuhanfámu našunála bellodat- ja válgavuogádaga čađa ja našunála politihkalaš-hálldahuslaš vuogádagas eanet ollislaččat. Seammás lea Norggas, vuostálasvuodas ránnjáriikkaide, leamaš eanet rabasvuolta dan ektui ahte diktit dáčča politihkalaš bellodagaid searvat sámediggeválggaide.¹¹ Dan dahket eanet ahte eanet, ja vaikko oallugat bártidit

Dilálašvuolta man birra dáidá leat gelddolaš eanet diehtit lea movt sámi oassálastin lea dáčča politihkalaš bellodagaid siskkobealde, mat maiddái leat doaimmas sáme politihkas, ja de erenoamážit Bb. Man muddui sápmelaččaid oassálastin daid bellodagaid siskkobealde álgovuolgagis leat oaivvilduvvon našunála vai sámi politihkalaš kanálii, das diehtit unnán.

⁹ Analysa dain dehálaš erohusain gaskal Norgga, Ruota ja Suoma oainnat Josefsen (2001) čállošis.

¹⁰ Áidna norgga bellodahkan lea Ovddádusbellodagas (OvB) assimilerenpolitihkka sápmelaččaid guovdu, mii oaivenjuolggaduslaččat sulastahtta dan maid ovdal gávnnaimet Bargiidbellodagas. OvB:a garra sajádat norgga politihkas dáidá sáhttit gulbmára dagahit sámediggevuogádahkii. Vaikko bellodat prinsihpalaččat lea olles sámediggevuogádaga vuostá, de oassálasttii Ovddádusbellodat vuosttaš gearde sámediggeválggaide jagis 2005, mas eai lihkestuvvan bures. 2009 válggain lihkestuvai bellodat ollu buorebut, ja oaččui golbma áirasa Sámediggái.

¹¹ Suomas lea persovdnaválga, nu ahte eai sámi, eaige suoma bellodagat leat oidnošis sáme politihkas. Ruotas leat ollu sámi politihkalaš bellodagat ovddastuvvon, muhto sápmelaččat leat unnán integrerejuvvon ruota politihkalaš eallimii. Ruota bellodagat eai leat

lihkostuvvamiin, de lea Bb:s, ovttas NSR:n, leat váldosajádat sámediggevuogádagas.

Dat mearkkaša maiddáa ahte dássáži ii leat leamaš makkárgge segregeren Norgga sámepolitihkas – ovdamearkka dihte ii makkárgge gáibádus ahte sápmelaččat eai galgga jienastit stuoradiggeválggain. Gižžu lea leamaš galgetgo dáčča bellodagat leat ovddastuvvon sámediggevuogádagas, ja das lea NSR prinsihpalaččat leamaš vuostá ahte nu galget beassat. Odne leat aŋkke dás vuoittahallan, iige dat leat šat dehálaš oassin sámepolitihkalaš diskursas. NSR lea politihkalaš rasttildeaddji organisašuvdna mii maiddáa ávžžuha duvdagiiddis oassálastit dáčča válggain. NSR dasto ii leat duššo atnán mearrideaddji rolla odđaaigásaš sámediggevuogádaga ilbmamis, muhto lea maiddáa mobiliseren guovddáš byrokratiijai ja našunála politihkalaš vuogádahkii/válgakanálie. Dát strategiija lea min oaivilis leamaš mearrideaddji go lea sáhka dan lassánan čuožžovašvuodas maid sámediggevuogádat lea ožžon. Dán lea Bargiidbellodat nannen, mii sihke dáčča ja sámi bellodahkan lea leamaš nu garrasit ovddiduvvon.¹²

Leat oaidnán ahte sápmelaččain oppalaččat lea alla oassálastindássi válggain ja bellodatgullevaš doaimmain. Muhto man muddui leat sámi ja dáčča bellodatkanálat gilvaleaddji kanálat? Boargárrollaguorahallamis, maid čadahedje vihtta jagi maŋjel Boargárguorahallama, leat čielgaseappot earuhan gaskal miellahttuvuoda dáčča ja sámi politihkalaš bellodagain ja organisašuvnnain. Das leat jearran ovttaskasolbmuin leatgo miellahtut soames “dáčča politihkalaš bellodagas dahje bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas” dahje “sámi politihkalaš bellodagas, bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas dahje sámepolitihkalaš organisašuvnnas dahje nuoraidorganisašuvnnas”. Tabealla 2:s oaidnit movt dat rievddada gaskal sin geat leat registrerejuvvon sápmelaččat, geat eai leat registrerejuvvon ja geat eai leat sápmelaččat.

danin ráhkadan makkárgge čielga sámepolitihka. Ii leat leamaš erenoamáš áigeguovdil siddjiide oassálastit sámediggeválggaide, ja eaige sii leat leamaš erenoamáš bures boahtimatge.

¹² Dat čielga earru maid dás oaidnit gaskal Norgga ja dan guovtti eará davviriikkalaš riika dáidá maiddáa leat okta ákkain dasa manin sámediggevuogádat lea ollu nannoseappot Norggas. Ovttasbarggus ja oktavuodas našunála politihkalaš vuogádagain lea áibbas eará hápmi ja mearkkašupmi dáppe. Boadus leage maiddáa ahte ruhta lea čuvvon, ja áibbas eará hivvodagas go ránnjáriikkain.

Tabealla 5.2 Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta.

	Registrerejuvvon sápmelaččat (549)	Sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon (173)	Eai sápmelaččat (315)
Miellahttu – dáčča politihkalaš bellodat	15,2	9,3 •	14,9
Miellahttu – sámi politihkalaš bellodat	20,6	1,2 •	0,4 *
Jienastan maŋemus stuoradiggeválggas	93,7	82,0 •	87,0
Jienastan maŋemus fylkadiggeválggas	94,3	80,0 •	88,0
Jienastan maŋemus sámediggeválggas	90,5	77,0 •	80,0 *
Jienastan maŋemus suohkanstivraválggas	91,8	-	-

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sin geat eai leat sápmelaččat ja sápmelaččaid (sihke registrerejuvvon ja sin geat eai leat registrerejuvvon).

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Joavku mii čuoldása unnimus oassálastimiin tabealla 2:s leat sápmelaččat geat eai leat registreren iežaset, juoga mii sáhtta čujuhit dasa ahte iešalddis registreren Sámedikki jienastuslohkui sáhttet adnot politihkalaš dahkun. Sápmelaččat geat devdet eavttuid registreret Sámedikki jienastuslohkui, muhto geat eai leat registreren iežaset, leat hárvebat miellahtut sihke dáčča politihkalaš bellodagain ja sámi politihkalaš bellodagain, ja hárvebat jienastit sihke Stuoradikki, fylkadikki ja suohkanstivrra válggain, vaikko maiddá sis nai lea oppalaččat alla oassálastindássi ja eai neavtte politihkalaččat

marginaliserejuvvon. Seammás geažuhit tabealla 2 gávdnosat ahte lea garra beroštupmi čadnon sámi bellodatpolitihkkii, mii dahká ahte sápmelaččat oppalaččat, nugo oinniimet Boargárguorahallama datain, jokset nie alla loguid go lea jearaldat oassálastimis politihkalaš bellodagain. Stuora oassi registrerejuvvon sápmelaččain leat miellahtut soames sámi politihkalaš bellodagas (21 proseanta), dan bottu go oassi geat diedihit ahte leat miellahtut muhtin dáčča politihkalaš bellodagas lea ovttadássásaš gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat. Miellahttovuohta muhtin sámi politihkalaš bellodagas orru, vaikko dat ii hirpmahuhte, nannosit čadnon sámediggeválggaid oassálastimii, daningo leat hui unnán dain sápmelaččain geat eai leat registrerehan iežaset, geat diedihit dakkár lágan miellahtovuoda.

Maiddái das mii gusto válgaoassálastimii iešguđetlágán válggain, oaidnit ahte oassálastindássi lea hui allat registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Buot lágan válggaide diedihit badjel 90 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain ahte sii leat oassalastan. Oaidnit maiddái ahte olles 92 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain vástidit ahte oassálastte manemus sámediggeválggas, lohku mii lea mealgat badjelis go duohta válgaoassálastin (72,6 proseanta jagi 2005:s). Dát duođašta maiddái ahte lávdegotti válljemis lea váikkuhus, ja dan oaidnit das go sii geat leat aktiivat politihkas dávjá maiddái leat sii geaid lea álkimus oažžut vástidit jearahallanguorahallamiid. Ankke eai leat duššo sámediggeválggaid ektui gos gávdnat dakkár bonjuvuoda. Sturadiggeválgga ektui leat 94 proseanta guorahallamis vástidan ahte jienastedje, lohku mii maiddái lea ollu stuorát go norgga álbmoga oassálastin dien válggas (77,4 proseanta).

Ii leat eahpedábalaš dakkár lágan bohtosiid oažžut jearahallanguorahallamiin. Sivvan dasa lea ahte sis, geain lea eanemus politihkalaš beroštupmi ja geat leat eanemus politihkalaš aktiivat, lea stuorámus beroštupmi vástidit dakkár lágan guorahallamiin, lassin dasa ahte eanebat go sii geat albmilmis jienastedje, vástidedje ahte jienastedje, daningo dat orru eanemus sosiálalaččat dohkkehuvvon (Bernstein ja earát 2001; Bergh ja Saglie 2011). Go buohtastahttit oassálastima sámediggeválggain, de gávdnat seamma bonjuvuoda. Sámediggeválgaguorahallamis diedihit 85,8 proseanta respondeanttain ahte sii jienastedje jagi 2009 sámediggeválggain, lohku mii maiddái lea ollu badjelis go duohta válgaoassálastin (69,3 proseanta). Vaikko metodalaččat ii leat nu buorre go dakkár boasttuvuodát leat materiálas, de dat ii atte stuorát váttisvuodaid dakkár prošehtii dego min prošehtii, mas váldoulbmil lea geahččat vejolaš erohusaid joavkkuid gaskkas.

5.4 Duppall bellodatmiellahttovuohta

Okta ágga dan alla sámi oassálastimii bellodatgullelaš doaimmain, go buohtastahttit dainna maid gávdnat eará joavkkuin, sáhtta, nugo ovdal guoskkaheimmet, leat ahte sámi álbmogis lea vejolašvuohta doaimmat duppall politihkalaš kanálain. Vuollelis geahčadit danin lagabui duppall bellodatmiellahttovuođa gažaldaga. Tabealla 3 lea russolastabealla, mas iskat man meari miellahttuvuođat dáčča politihkalaš bellodagain ja sámi politihkalaš bellodagain leat latnjalaga daid sápmelaččaid gaskkas geat leat válljen registreret iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Dieđuid maid atnit viežžat Boargárrollaguorahallamis.

Tabealla 5.3 Duppall bellodatmiellahttovuohta registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Proseanta.

		Miellahttu sámi politihkalaš bellodagas/bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas		
		Juo	Ii	Oppalaččat
Miellahttu dáčča politihkalaš bellodagas/bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas	Juo	31,9 % (32)	10,9 % (42)	15,2 % (74)
	Ii	68,3 % (69)	89,1 % (344)	84,8 % (413)
Oppalaččat		100 % (101)	100 % (386)	100 % (487)

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Oaidnit dás ahte relatiiva stuora oassi registrerejuvvon sápmelaččain leat miellahtut sihke muhtin dáčča ja muhtin sámi bellodagas. Dain sápmelaččain

geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui ja geat diedihit ahte leat miellahtut muhtin sámi politihkalaš bellodagas (hui dávjá NSR:s), leat 32 proseanta geat maddái vástidit ahte leat miellahtut muhtin dáčča politihkalaš bellodagas. Dasto ii leat nu ahte nubbi lea oahcin nubbái.¹³

Nappo ii oro nu ahte jus olbmos lea beroštupmi sámi politihkkii, de lea unnit beroštupmi dáčča politihkkii. Vuollelis áigut lagabui geahčadit movt dát lea go gusto válgaoassálastimii. Leago nu ahte jienasteapmi sámediggeválggain dagaha unnit beroštumi oassálastit stuoradiggeválggain ja báikkálašválggain, vai leago baicca nu ahte beroštupmi ovttá suorgái njoammu ja dagaha eanet beroštumi oppalaččat?

5.5 Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuođa váikkuhusat?

Dás áigut spaktat daid sápmelaččaid geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Háliidit diehtit man dávjá sii leat jienastan maŋŋel go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide, ja jienastitgo seamma dávjá stuoradiggeválggain ja báikkálašválggain dál dan ektui maid dahke ovdal go ožžo dien jienastanvuoigatvuođa (tabealla 4).

¹³ Geahčadettiin lagabui geat leat geain lea duppal bellodatmiellahttuvuohta, de gávnnahit ahte dat lea dábaléappot sin gaskkas geain lea alla oahppu go buohtastahtá singuin geain lea unnit oahppu. Lea maddái eanet jáhkehahti ahte olbmos lea duppal bellodatmiellahttuvuohta jus lea vuorrasit ja jus lea dievdu.

**Tabella 5.4 Sámediggeválggaid jienastanvuogitvuoda váikkuhusat.
Proseanta.**

Man dávjá jienastan sámediggeválggain?	Lohku	Proseanta
Lean jienastuslogus, in goassege jienastan	20	3.6
Jienastan duššo moatti válggas	71	12.9
Jienastan goasii juohke válggas	95	17.3
Jienastan juohke válggas	354	64.5
Ii vástidan	9	1.6
Oppalaččat	549	100.0
Jienastan seamma dávjá stuoradiggeválggain?	Lohku	Proseanta
Dávjjibut	53	9,7
In seamma dávjá	17	3,1
Ii erohus/rievdadus	453	82,5
In dieđe	19	3,5
Ii vástidan	7	1,3
Oppalaččat	549	100,0
Jienastan seamma dávjá báikkálašválggain?	Lohku	Proseanta
Dávjjibut	48	8,7
In seamma dávjá	13	2,4
Ii rievdadus	468	85,3
In dieđe	15	2,7
Ii vástidan	5	0,9
Oppalaččat	549	100,0

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Tabella čájeha, vuosttažettiin, ahte 65 proseanta dain sápmelaččain geat leat sámediggeválggaid jienastuslogus ja geat oassálaste guorahallamis, dieđihit ahte sii leat jienastan buot sámediggeválggain maŋnel go ožžo jienastanvuogitvuoda, lassin 17 prosentii geat vástidit ahte sii jienastedje goasii juohke válggas. Muhto vaikko oassálastin registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas lea allat, de ii leat aŋkke nu ahte Sámedikki jienastuslohku doaibmá duššo jienastuslohkun masa registrere vai sáhtta jienastit; lea maiddái muhtimiidda vuohkin dovddahit ja čalmmustahttit sámi identitehtaset, ja oaidnit ahte 4 proseanta dain sápmelaččain guorahallamis geat leat registrerejuvvon eai leat jienastan, vaikko sii leat bargan registreret iežaset jienastuslohkui.

Dasto čájeha vel tabella čielgasit ahte oassálastin sámediggeválggain ii leat juoga mii lea oahcin oassálastimii eará válggain. Dávjjimusat ii leat Sámedikki jienastuslohkui registreremis makkárga váikkuhus stuoradiggeválggaid dahje báikkálašválggaid oassálastimii; eatnasiin lea seamma oassálastindáhpi go ovdal. 83 proseanta respondeanttain dadjet ahte ii leat mihkkege rievdan maŋnel go ožžo jienastanvuogitvuoda sámediggeválggaide, go lea sáhka sin oassálastimis stuoradiggeválggain, ja 85 proseanta dadjet ahte ii leat rievdan mihkkege sin oassálastimis báikkálašválggain. Aŋkke lea gelddolaš oaidnit ahte eatnasiidda, geat vásihit ahte lea leamaš váikkuhus oassálastimii, de lea hupmu posiitiiva beavttus. 10 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain vástidit ahte oassálastet dávjjibut stuoradiggeválggain dál go maid dahke ovdal go ožžo Sámediggái jienastanvuogitvuoda, dan bottu go 9 proseanta dieđihit ahte oassálastet dávjjibut báikkálašválggain dál go ovdal go ožžo jienastanvuogitvuoda sámediggeválggaide. Dát doarju ovddeš navddu ahte sámediggevuogádaga ilbman lea dagahan lassánan politihkalaš beroštumi oppalaččat, goit sidjiide geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Buhtastahttimii leat duššo 3 proseanta geat dadjet sii dál oassálastet hárvvibut stuoradiggeválggain, ja 2 proseanta geat dadjet sii oassálastet hárvvibut báikkálašválggain. Dasto ii leat mihkkege dás mii čujuha ahte dát leat vuogádagat mat leat gilvalangaskavuodas.

Tabella 5:s váldit ovttá lávki dobbelii ja geahččat lagabui erohusaid gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat registrerejuvvon ja sin geat eai leat sápmelaččat, dasa mii gusto válgaoassálastima dávjodahkii ja dasa ahte biehttalit jienastit válggain. Vuodđun atnin Boargárrollaguorahallama dataid. Vuolggasadjin lea gažaldat das leago goassege leamaš nu ahte respondeanta lea biehttalan jienasteamis stuoradiggeválggas, suohkanstivraválggas ja

fylkadiggeválggas maŋŋel go oaččui jienastanvuogitvuoda, ja tabealla čájeha gokko respoŋdeanttat gaskamearálaččat bidjet iežaset ceahkkálasas mii lea 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes 5 (“Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.¹⁴

Tabealla 5.5 Jienasteami dávjodat norgga válggain. Gaskamearri ceahkkálasas 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes gitta 5 (Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaš	Ii registrerejuvvon sápmelaš	Ii sápmelaš
Stuoradiggeválga	4,44	4,03 •	4,33
Suohkanstivraválga	4,45	3,98 •	4,28
Fylkadiggeválga	4,27	3,75 •	4,01

1 = in leat goassege jienastan, 5 = lean jienastan juohke válggas.

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Oaidnit das ahte registrerejuvvon sápmelaččain lea buot válggain alladeappot oassálastindássi go sápmelaččain geat eai leat registrerejuvvon. Registrerejuvvon sápmelaččain leat (unnimusat) seamma alla oassálastindásis go sis geat eai leat sápmelaččat, dan bottu go sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon oassálastet hárvvibut. Aŋkke ii leat sáhka mearehis stuora erohusain. Eanas lohkoárvvut leat birrasiid 4, mii ceahkkálasas mearkaša “Lean jienastan goasii juohke válggas”. Vuot ain oaidnit dasto ahte sámediggevuogádagas ja našunála politihkalaš vuogádagas ii oro vuostálasvuoda gaskavuoha gaskaneaska. Gávdnosat orrot baicca čujuheame ahte registreren Sámedikki jienastuslohkui dagaha eanet áŋgiruššama maiddáid dáčča politihkalaš kanálas; dahje nuppe vuoru ahte leat dat sápmelaččat, gain jo lea politihkalaš beroštupmi ja áŋgiruššan, geat välljejit registreret iežaset jienastuslohkui. Vuollelis geahčadit lagabui mii oalgguha jienastuslogudieddiheapmái.

¹⁴ Dan vida kategorijias main dás lea sáhka leat ”In leat goassege jienastan”, ”Lean jienastan duššo moatti válggas”, ”Lean duos dás ain jienastan”, ”Lean jienastan goasii juohke válggas” ja ”Lean jienastan juohke válggas.”

5.6 Oalgguhus diedihit jienastuslohkui

Nu go leat namuhan, de ii leat Sámedikki jienastuslohkui registreremis duššo sáhka jienastuslohkoregistreremis. Sáhtta maiddái leat sáhka sámii identitehta dovddaheamis. Čuovvovaččat galgat rasttildit fáddái manin ovttaskasolmmoš vällje registreret iežas Sámedikki jienastuslohkui, ja man meari dat rievddada go buohtastahtta áigemuttu ektui goas diedihii jienastuslohkui. Galgat maiddái geahčadit man muddui oalgguhus jienastuslohkodiedieheapmái rievddada dan ektui man ollu berošta sámepolitihkas ja sámediggeválggain. Oalgguhusa jienastuslohkodiedieheapmái leat das sirren gaskal sin geat diedihedje jienastuslohkui vai lea váikkuhanfápmu sámepolitihkas, sin geat diedihedje jienastuslohkui sámii identitehta dovddaheami dihte ja sin geat vástidit “goappaš”. Dieđuid maid atnit dan oasis gávdnat jagi 2009 Sámediggeválgaguorahallamis.

Álgit geahčadit mii lei oppalaš oalgguhus diedieheapmái ja buohtastahttit dan dainna goas diedieheapmi dáhpáhuvai (tabealla 6)¹⁵.

¹⁵ Earuhit das gaskal sin geat diedihedje iežaset jienastuslohkui 80-logus (leat leamaš mielde álggu rájes), sin geat diedihedje 1990-logus, sin geat diedihedje 2000-logus, ja sin geat vástidit “In diede”.

Tabealla 5.6 Deháleamos oalgguhus dieđiheapmái, dan áiggi ektui goas dieđihii jienastuslohkui. Proseanta.

Goas dieđihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?	Goabbá čuovvovaš guovtti ákkas lei deháleamos dasa ahte dieđihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme válljet	Oppalaččat
Álggu rájes	40 % (156)	31,4 % (100)	47,5 % (96)	38,6 % (352)
1990-logus	16,2 % (63)	22,3 % (71)	14,9 % (30)	18,0 % (164)
2000-logus	34,6 % (135)	35,7 % (114)	29,7 % (60)	33,9 % (309)
In dieđe	9,2 % (36)	10,7 % (34)	7,9 % (16)	9,4 % (86)
Oppalaččat	100 % (390)	100 % (319)	100 % (202)	100 % (911)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Oaidnit ahte ii leat makkárge čielga čanus gaskal oalgguhusa dieđihit Sámedikki jienastuslohkui ja áigemuttu goas dieđihii, vaikko oaidnitge veaháš soju dasa ahte sii geat álggu rájes dieđihedje iežaset jienastuslohkui dávjjibut dieđihedje danin vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, dan bottu go sámi identitehta dovddaheapmi orru veaháš deháleappot siddjiide geat aittobáliid leat dieđihan.¹⁶ Bergh ja Saglie (2011) čujuheaba sullásaš gávdnosiidda go geahččaba

¹⁶ Lávdegoddi dán guorahallamis spiehkasta dain eará guorahallamiin daningo fáttmasta sápmelaččaid miehtá riika. Oaidnit goitge seamma hámiid go duššo geahččat dan guovtti válgabiire mat eanemus lágiin oktiivástidit daidda suohkaniidda mat leat oassin Boargárguorahallamis ja Boargárrollaguorahallamis, namalassii Nuortaguovllu válgabiire ja Ávjovári válgabiire (N=269).

válgaoassálastima jagi 2009 válggain, namalassii ahte dat, vuostálasvuhtii dasa maid livččiimet jáhkkán, lea alladeappot sin gaskkas geat árrat dieđihedje, buohtastahttojuvvon singuin geat aittobáliid dieđihedje jienastuslohkui.

Lassin dasa ahte bájuha váikkuhandáhtu ja veahkeha identitehta dovddaheamis, de sáhttit maidái jurddašit ahte sisadieđiheapmi jienastuslohkui lea refleksuvdna das man ollu berošta sámepolitihkas oppalaččat. Dan geahččat lagabui tabealla 7:s.

Tabealla 5.7 Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui ja beroštupmi sámepolitihkkii. Proseanta.

Man ollu beroštat sámepolitihkas? Oaivvildat go ahte...	Goabbá čuovvovaš ákkain lei deháleamos dasa ahte dieđihit Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme válljet	Oppalaččat
Hirbmadit beroštat	31,8 % (124)	17,3 % (55)	23,8 % (48)	25,0 % (227)
Eatnat beroštat	45,1 % (176)	44,7 % (142)	53,5 % (108)	46,8 % (426)
Unnán beroštat	20,8 % (81)	32,4 % (103)	21,8 % (44)	25,1 % (228)
It beroš obage	2,3 % (9)	5,7 % (18)	1,0 % (2)	3,2 % (29)
Oppalaččat	100 % (390)	100 % (318)	100 % (202)	100 % (910)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Ii nu hirpmahuhte go oaidnit ahte sii, geat diedihedje jienastuslohkui vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, beroštit eanet sámepolitihkas go sii geat vuosttažettiin diedihedje iežaset vai besse dovddahit sámi identitehtaset, muhto ii sin gaskkas ge gal leat beroštupmi otná sámepolitihkkii beare allat. 21 proseanta sis, geat diedihedje iežaset Sámedikki jienastuslohkui vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, vástidit ahte unnán beroštit sámepolitihkas, dan bottu go 2 proseanta vástidit ahte eai beroš obage. Daidda dieđuide lea vuodđun lávdegoddi maid gesse Sámedikki jienastuslogus, ja vaikko makkár oalgguhus leaš dieđiheapmái, de lea hirpmáhuhtti ahte dan mađe oallugat sis geat leat jienastuslohkui registrerejuvvon eai eanet beroš sámepolitihkas go dan maid dat logut mitalit.

Čuvgen dihte dakkár dilálašvuodaid geahččat mii tabealla 8:s bienalaččabut oktavuodaid gaskal oalgguhusa diedihit Sámedikki jienastuslohkui ja man dehálaš mañemus sámediggeválgga bohtosat ledje ovttaskasolbmui.

Tabealla 5.8 Oalgguhus sisadiediheapmái ja persovnnalaš áŋgiruššan válgga ektui. Proseanta.

Beroštitgo persovnnalaččat mañemus sámediggeválgga bohtosiin mat ledje čakčat (2009)?	Goabbá čuovvovaš guovtti ákkas lei deháleamos dasa ahte diedihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme välljet	Oppalaččat
Beroštin ollu dain	39,8 % (153)	23,0 % (72)	37,8 % (76)	33,5 % (301)
Beroštin veaháš dain	38,0 % (146)	40,3 % (126)	45,3 % (91)	40,4 % (363)
Mearkkašedje unnán munnje	22,1 % (85)	36,7 % (115)	16,9 % (34)	26,1 % (234)
Oppalaččat	100 % (384)	100 % (313)	100 % (201)	100 % (898)

Gáldu: Sámediggeválggaurahallan 2009

Tabeallas oaidnit ahte sii, geat leat cealkán ahte ágga dieđihit jienastuslohkui lea váikkuhit sámepolitihkkii, vástidit ahte sii beroštit “ollu” dahje “veaháš” válgabohtosiin (78 proseanta respondeanttain), dan bottu go 22 proseanta vástidit ahte bohtosat mearkkašedje unnán sidjiide. Sin gaskkas, geat dadje ahte dieđihedje jienastuslohkui vuosttažettiin danin vai dovddahit sámi identitehtaset, lea ollu stuorát oassi geat vástidit ahte válgabohtosat mearkkašedje unnán sidjiide (37 proseanta) dahje geat vástidedje ahte sii beroštedje “veaháš” dain (40 proseanta). Oppalohkái lea duššo juohke goalmát registrerejuvvon sápmelaš gii dadjá ahte berošta ollu sámediggeválgga bohtosiin, ja bohtosat nanne dasto dan eanet ollislaš gova maid oinniimet tabealla 7:s. Movt galgat árvvoštallat dakkár loguid lea han muhtin muddui čadnon dasa makkár dási vállje, muhto dat čujuha dan guvlui ahte guhkkin eret buot lea buorre oktavuodas mii lea gaskal sin geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui (juoba han vel namuhitge sin geat eai leat registrerejuvvon) ja dan mii dáhpahuvvo Sámedikkis. Galgat danin dán artihkkala maŋemus oasis geahčastit njuolga Sámediggái, ja oaidnit man duhtavaččat ovttaskasolbmot leat Sámedikkiin, ja makkár áššiiguin sii oaivvildit Sámediggi galgá bargat.

5.7 Duhtavašvuohta Sámediggái

Čuovvovaččat galgat geahčadit lagabui man duhtavaččat leat sámediggevuogádagain. Álgit geahčadit man meari luohhtevašvuohta iešguđetlágán politihkalaš ásahusaide, daid gaskkas Sámediggái, rievddada gaskal sápmelaččaid geat jogo leat dahje eai leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Vuodđun atnit Boargárrollaguorahallama (tabealla 5.9) loguid.

Tabealla 5.9 Luohhtevašvuohta ásahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (hui unnán luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaččat (549)	Sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon (173)	Eai sápmelaččat (315)
Stuoradiggi	4,69	4,64	4,82
Ráddehus	4,66	4,51	4,37
Suohkanstivra	5,15	4,77	4,64 *
Duopmostuolut	6,27	5,94	6,14
Stáda hálddahuš	5,01	4,70	4,96
Suohkana hálddahuš	4,93	4,46	4,69
Sámediggi	4,67	2,10 •	2,31 *
Politiija	6,22	6,17	5,86
Ovttastuvvan našuvnnat (ON)	5,52	5,11	5,40

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sin geat eai leat sápmelaččat ja sápmelaččaid (sihke registrerejuvvon ja sin geat eai leat registrerejuvvon). • Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat registrerejuvvon.

Leat ollu gelddolaš gaskavuodát maid sáhtta oaidnit tabeallas. Vuosttažettiin oaidnit ahte luohttevašvuodadási ollislaččat lea allat, ja seamma allat sápmelaččaid gaskkas go sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Duopmostuoluide ja politiijaide lea respondeanttain eanemus luohttámuš. Áidna mearkkašahti erohus joavkkuid gaskkas lea ahte sápmelaččain, geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui, lea ollu eanet luohttámuš Sámediggái go dain sápmelaččain geat eai leat registrerejuvvon, seammás go ii bálljo leat veahášge erohus gaskal sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon ja sin geat eai leat sápmelaččat. Goappaš dain joavkkuin lea Sámediggi maiddái dat ása hus masa sis lea buot unnimus luohttevašvuoh ta. Earru gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon, lassin daid olbmuid, geat eai leat sápmelaččat, Sámedikki árvvoštallamii, lea hui gelddolaš, muhto goatnjedeappot árvvoštallan das mii dasa lea sivvan ja maid dat mielddisbukta, gal ábbuda dan artihkkala earis badjel.

Viidásit oaidnit, registrerejuvvon sápmelaččain lea birrasiid seamma alla luohttevašvuoh ta Sámediggái go Stuoradiggái, dan bottu go luohttámuš stuoradiggái lea ollu badjelis go luohttámuš Sámediggái dan guovtti eará joavkkus. Oaidnit maiddái ahte orru tendeansa ahte sámi álbmogis dain suohkaniin lea eanet luohttámuš suohkanstivrii go sis geat eai leat sápmelaččat.

Sámediggeválgaguorahallamis, mii duššo fal fátmasta registrerejuvvon sápmelaččaid, lea maiddái jearaldat luohttevašvuodas muhtin daidda seamma ása husaide go Boargárrollaguorahallamis, maid leat jearran jienastuslohkui registrerejuvvon sápmelaččain miehtá riika (tabealla 10). Das oaidnit ahte lea eanemus luohttevašvuoh ta Stuoradiggái, ja nuppe bealde unnimus Sámediggái. Dat sáhtta čujuhit dasa ahte go viiddidit lávdegoddeguovllu nu ahte geahččat sápmelaččaid miehtá riika, eatge duššo Finnmárkkus, de lea luohttámuš Sámediggái eanet ráddjejuvvon maiddái registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Muhto nugo oinniimet tabealla 9:s de lei Sámediggi okta dain ása husain masa lei unnimus luohttevašvuoh ta maiddái sámi guovddášguovlluin, gos goit stuora oassi álbmogis lea registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.

Tabealla 5.10 Luohttevašvuotta iešguđetlágán áhahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (ii luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaččat (973)
Suohkanstivra	5,98
Stuoradiggi	6,68
Sámediggi	5,40
Ráđdehus	6,53

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Tabealla 11:s rievdat oppalašvuodas eanet konkrehta dássái, go geahčedit man duhtavaččat respondeanttat leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan dan rájes go áhahuvvui. Maiddái das leat duššo mielde sii geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui.

Tabealla 5.11 Man duhtavaš leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan? Proseanta.

	Lohku	Proseanta
Hui duhtavaš	115	12,1
Oalle duhtavaš	223	23,6
Oalle duhtameahttun	521	55,0
Ii duhtavaš obage	88	9,3
Oppalaččat	947	100,0

Gáldu: Sametingsvalgundersøkelse 2009

Maid oaidnit dan tabeallas lea mealgadaš duhtameahttunvuolta sámediggevuogádaga guovdu. 55 proseanta guorahallama respondeanttain vástidit ahte leat oalle duhtameahttumat bargguin maid Sámediggi lea dahkan, dan bottugo 9 proseanta vástidit ahte sii eai obage leat duhtavaččat. Duhtameahttunvuolta mii das bájuhuvvo ii leat diedusge áibbas vuordemeahttun go jurddaša tabealla 9 ja 10 bohtosiid, muhto mii árvvoštallat dan ankke hirpmahuhttin, ja go vel dasa lassin lea sáhka respondeanttain geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.¹⁷ Oassi dan duhtameahttunvuodas ja váilevaš luohttámušas – mii gal lea duodalaš Sámedikki legitimatehtii – bođii várra oidnosii das go Ovddádusbellodagain manai nu bures jagi 2009 sámediggeválggas. Orru goasii paradoksa go nu ollu sápmelaččat, geat leat gillen bargat registreret iežaset Sámedikki jienastuslohkui, välljejit jienastit bellodaga mii háliida heaittihit olles Sámedikki. Makkár áššiiguin dasto oaivvildit jienastuslohkoregistrerejuvvon sápmelaččat ahte Sámediggi vuosttažettiin galgá bargat? Ja viidásit, leago mihkkege mii cuige dan guvlui ahte lea soahpameahttunvuolta dan ektui movt Sámediggi vuorua, mii čilge váilevaš luohttámuša ja ahte leat nu duhtameahttumat Sámedikkiin. Dan geahččat lagabui tabealla 12:s. Tabealla čájeha oaivvilditgo respondeanttat ahte Sámediggi deattuha beare unnán dahje ollu dihto politihkkasuorggi, vai leago “doarvái”. Politihkkasuorggit mat leat jearaldagain leat skuvla/oahpahus, kultuvra, giella, mohtorfievrojohtolat mehciin, boazodoallu, guolásteapmi ja bákke-/ruvkedoaimma.

¹⁷ Gávndat maiddái seamma soju go geahččat Sis- ja Nuorta-Finmárkku: 61 proseanta diedihit ahte leat oalle duhtameahttumat dahje eai obage duhtavaččat bargguin maid Sámediggi lea dahkan.

Tabealla 5.12 Sámediggi ja politihkkasurggiid vuoruheapmi. Proseanta.

Juohke politihkkasuorgái, vástit deattuhago du mielas Sámediggi beare unnán, doarvái vai beare ollu politihkkasuorggi.	Beare unnán	Doarvái	Beare ollu	N
Skuvla/oahpahus	41 % (364)	54 % (475)	5 % (41)	100 % (880)
Kultuvra	22 % (204)	65 % (596)	13 % (114)	100 % (914)
Giella	33 % (311)	54 % (497)	13 % (117)	100 % (925)
Mohtorfievrojohtolat mehciin	28 % (252)	35 % (307)	37 % (324)	100 % (883)
Boazodoallu	19 % (173)	40 % (360)	41 % (376)	100 % (909)
Guolásteapmi	54 % (487)	36 % (328)	10 % (88)	100 % (903)
Bákte-/ruvkedoaima	26 % (224)	48 % (411)	25 % (214)	100 % (849)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Leat erenoamážit guokte politihkkasuorggi mat spiehkastit dan tabeallas, ja dat leat jearaldagat boazodoalus ja mohtorfievrojohtolagas mehciin. Goappaš daidda surggiide leat respondeanttat vástidan ahte oaivvildit Sámediggi beare ollu deattuha daid politihkkasurggiid (41 proseanta ja 37 proseanta). Nuppe vuoru leat oallugat geat háliidit ahte eanet deattuha guolásteami ja skuvla- ja

oahpahuspolitihka.¹⁸ Goitge lea unnán dain loguin mii iešalddis čujuha dan guvlui ahte lea eahpeluohttámuš Sámedikki vuoruhemiide, vaikko čájeha veaháš soahpameahttunvuoda vuoruhansurggiid dáfus. Dakko ferte dasto leat juoga mii lea čiekŋaleappos ja lea eanet máŋggabeallásaš, ja mas dáidá juoga dahkamuš dainna movt ovttaskasolmmoš ipmirda sápmelačča rolla ja sajádaga dáčča servvodagas.

5.8 Hástalusat ja ávžžuhusat

Dat artihkal čájeha ahte sápmelaččat Norggas leat garrasit integrerejuvvon dáčča politihkalaš vuogádahkii, leaš dál registrerejuvvon jienastuslohkui dahje eai, ja vaikko vel garrasepmosit gusto sidjiide geat leat registrerejuvvon. Dássáži lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte lea gilvu vuogádagaid gaskkas. Orru baicca nu ahte áŋgiruššan ovtta kanálas addá áŋgiruššama nuppis. Okta dain stuorámuš strategalaš hástalusain Sámedikkis, sihke oanehit ja guhkit áiggis, lea man muddui Sámediggi galgá bargat eanet iešstivrejumi ovddas dan bokte ahte nu ollu go vejolaš ráddje iežas dáčča vuogádaga ektui (autonomiija), dahje jus baicca galgá deattuhit ja nannet oktavuoda dáčča politihkalaš vuogádagain (ovttasbargu). Eat áiggo ráđiid addit dán válljema ektui. Makkár oaidnoguottu vállje dáidá čadnon dasa movt oaidná sámepolitihka saji ja vejolaš ovdáneapmái odđaaiggi servvodagas, ja man guvlui háliida sámi servvodaga rievdat. Das áigut duššo cuiget ahte lea ollu min datain mii čujuha dan guvlui ahte lea guorraseapmi dasa maid sáhttit gohčodit relašunála modeallan (ovttasbargu). Jus dáhttu sirdásit guhkás nuppe guvlui, de lea unnán mii čujuha ahte oažžu “dábálaš sápmelačča” doarjjan.

¹⁸ Lea ollu mii čujuha dasa ahte Sámediggi lea bargan garraseappot guolástangažaldagaiguin buot maŋemus jagiid, ja ahte bohtosat livčče soaitán leat earálágánat jus livčče jearran dan odne.

Okta dehálaš hástalus, mii lea nannosit čadnon dasa maid badjelis leat dadjan, ja maid dat artihkal čalmmustahtta, gusto dan oalle garra erohussii mii lea šaddagoahtime gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon. Muhto eai sii ge, geat eai leat registrerejuvvon, oro marginaliserejuvvon dáčča politihkalaš vuogádagas, vaikko sii veaháš unnit oassálastet muhtin surggiin muđui álbmoga ektui, ja čájehit unnán dahje eai obage beroštumi sámediggevuogádahkii. Barggus geahččalit lasihit olbmuid jienastuslohkui ja sihkarastit eanet representativitehta ja legitimizehta sámediggevuogádahkii, lea stuora dárbu erenoamáš heivehuvvon doaibmabijuide mat leat oaivvilduvvon juste dan sápmelašjovkui. Jus dainna ii lihkostuva, sáhtta Sámedikki viidasit nannen dáčča politihkalaš vuogádagas dagahit ahte goit oassi dan joavkkus dovdet iežaset njuolgut marginaliserejuvvon sámi politihkalaš vuogádaga siskkobealde, ja maiddái sáhttet guoddit sámi vuogádaga. Okta hirbmat heajos váikkuhus dakkár ovdáneamis sáhtta leat ahte Sámedikki jienastuslohku eanet ahte eanet neaktá ulbmiliin sápmelaččaid registreret.

Gávdnosat čujuhit dasa ahte lea dárbu áibbas ođđa ja ollu nannoseappot dádjadeapmái Sámedikki bealis sápmelaččaid guvlui sin báikkálašservvodagain, mas eanet deattuhit ovttaskas sápmelačča geavatlaš hástalusaid baiccago guovdilastit daid “stuora prinsihpaid”. Lea ollu dán artihkkalis mii cuoigu dan guvlui ahte sámediggevuogádat berre ovdánahttit ollu nannoseappot ja čielgaseappot dádjadeami sámi sivilservvodaga guvlui ja suohkaniidda (service)ásahussan. Dakkár proseassas lea dárbbášlaš ahte ii badjelgeahča daid sápmelaččaid geat jo leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui, go dat eai oro nu beare duhtavaččat dainna maid Sámediggi bargá, eaige oro hirbmosit berošteame sámepolitihkas.

Artihkal čájeha ahte Sámedikkis lea hui unnán legitimizehta sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Guhkit áigge perspektiivvas lea mearrideaddji ahte

Sámediggi hukse iežas legitimatehta sin guovdu geat eai leat sápmelaččat. Sámepolitihkka han ii doaimma vakuumas, ja dat dárbbáša doarjaga servvodagas olggobealde sámi servvodaga, vai galgá sáhttit ovdánit buori ládje. (Viidásit)Ovddidit gaskavuodaid ásahusaide ja suohkaniidda mat gáhttejit ollu eanet go dihto sámi áššiid, dáidá dađistaga šaddat deháleappot boahhtevaš jagiin.

Soames maŋemus ášši ferte maddái namuhit. Lea gollan fargga 25 jahki vuosttaš sámediggeválgga rájes, ja lea áigi ásahit albma ja bistevaš sámi válgadutkanprográmma. Lea njuolgut imaš go dan eai ásahan jo 1989:s, ja lea vel ipmašeappot ahte ii gávdno odne. Válgadutkanprográmma buvttada áibbas guovddáš dieđuid sápmelaččaid birra váлгаoktavuodain, ja livččii stuora ávkin sámepolitihka ovdáneapmái.

Čujuhusat

Bergh, Johannes ja Jo Saglie (2011) “Stemmegivning ved sametingsvalg: selvbestemmelse som skillelinje” Eva Josefsena ja Jo Saglie (doaim.) *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s.138-158.

Bernstein, Robert; Anita Chadha ja Robert Montjoy (2001) “Overreporting Voting – Why it Happens and Why it Matters”, *Public Opinion Quarterly*, 65(1), s.22-44.

Josefsen, Eva (2001) “The Sami and the National Parliaments: Direct and Indirect Channels of Influence” Kathrin Wessendorfa (doaim.) *Challenging Politics: Indigenous Peoples' Experiences with Political Parties and Elections*. Dokumeanta nr. 104. København: IWGIA, s.63-92.

Josefsen, Eva ja Jo Saglie (2011) “Innledning: det samiske demokratiets utfordringer”, Eva Josefesena ja Jo Saglie (doaim.) *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s.9-31.

Saglie, Jo ja Tor Bjørklund (doaim.) (2005) *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Selle, Per ja Kristin Strømsnes (2008) “Marginalisering eller integrering? Samisk politisk interesse og deltakelse” Ingrid Helgøya ja Jacob Aarsa (doaim.) *Flernivåstyring og demokrati*, Bergen: Fagbokforlaget, s.189-220.

Selle, Per ja Kristin Strømsnes (2010) “Sámi Citizenship: Marginalisation or Integration?”, *Acta Borealia* 27(2): 66-90.

Semb, Anne Julie (2010) “At the edge of the Norwegian state? Territorial and descent-based political membership among Norwegian Sami”, Bo Bengtssona; Per Strømblada & Ann-Helén Baya (doaim.) *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, s. 75-104.

Semb, Anne Julie (2011) “From ‘Norwegian citizens’ via ‘citizens plus’ to ‘dual political membership’? Status, aspirations, and challenges ahead”, *Ethnic and Racial Studies*, iFirst Article.

Strømsnes, Kristin (2003) *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.